

TRANSPORT INFRATUZILMASI RIVOJLANISHINING HUDUDLARARO IQTISODIY TENGSIZLIKNI KAMAYTIRISHDAGI ROLI: NAZARIY ASOSLAR VA AMALIY YONDASHUVLAR

Nazriyev Umidjon Baxrillayevich

Toshkent, O'zbekiston.

Orcid: <https://orcid.org/0009-0005-2665-164X>

Annotatsiya: Mazkur maqolada **transport infratuzilmasi rivojlanishining hududlararo iqtisodiy tengsizlikni kamaytirishdagi rolitahlil** qilinadi. Transport tizimi mamlakat iqtisodiy makonini birlashtiruvchi va hududlararo integratsiyani ta'minlovchi muhim omil sifatida qaraladi. Tadqiqotda transport infratuzilmasiga kiritilayotgan investitsiyalar, yangi yo'llar, temiryo'l va logistika markazlari qurilishi natijasida mintaqalararo tovar va xizmatlar almashinuvi kuchayishi, ish o'rinlari yaratilishi va mahalliy ishlab chiqarish hajmining oshishi ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, transport tarmoqlarining rivojlanishi iqtisodiy faollikni periferiyadagi hududlarga yoyib, markaz va chekka hududlar o'rtasidagi **ijtimoiy-iqtisodiy tafovutlarni kamaytirish** mexanizmlari izohlanadi.

Kalit so'zlar: Strategiya, transport, transport-logistika, xizmat, mintaq. yo'llar, portlar, aeroport, temir yo'l, yuk, tashish, tendensiya, avtomobil, raqamli marketing, samaradorlik, texnologiyalar, globallashuv.

THE ROLE OF TRANSPORT INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT IN REDUCING INTER-REGIONAL ECONOMIC INEQUALITY: THEORETICAL BASIS AND PRACTICAL APPROACHES

Nazriyev Umidjon Baxrillayevich

Tashkent, Uzbekistan.

Orcid: <https://orcid.org/0009-0005-2665-164X>

Annotation: This article analyzes the role of transport infrastructure development in reducing inter-regional economic inequality. The transport system is considered an important factor uniting the country's economic space and ensuring inter-regional integration. The study scientifically highlights the increased exchange of goods and services between regions, job creation and an increase in local production as a result of investments in transport infrastructure, the construction of new roads, railways and logistics centers. Also, the mechanisms of the development of transport networks spreading economic activity to the peripheral regions and reducing socio-economic disparities between the center and the peripheral regions are explained.

Keywords: Strategy, transport, transport-logistics, service, region. roads, ports, airport, railway, cargo, transportation, trend, automobile, digital marketing, efficiency, technologies, globalization.

Kirish

So‘nggi yillarda iqtisodiy rivojlanishning hududlar bo‘yicha nomutanosibligi global miqyosda ham, O‘zbekistonda ham dolzarb masalalardan biri bo‘lib qolmoqda. Hududlararo iqtisodiy tafovutlar aholining ijtimoiy farovonligiga, ishlab chiqarish kuchlarining hududiy joylashuviga va mehnat bozorining barqarorligiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Shu nuqtai nazardan, hududiy tengsizlikni kamaytirishning muhim vositalaridan biri sifatida transport infratuzilmasini rivojlantirish alohida e‘tiborni talab qiladi.

Transport infratuzilmasi iqtisodiyotning “qon tomirlari tizimi” hisoblanib, u ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish jarayonlarini integratsiyalash, bozorlarni yaqinlashtirish, logistika samaradorligini oshirish hamda hududlar o‘rtasidagi iqtisodiy aloqalarni kuchaytirishda muhim rol o‘ynaydi. Xususan, zamonaviy

avtomobil yo‘llari, temir yo‘llar, havo va multimodal transport tarmoqlarining rivojlanishi ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytiradi, tovar va xizmatlarning tezkor almashinuvini ta‘minlaydi va natijada hududiy tengsizliklarni yumshatishga xizmat qiladi.

Nazariy jihatdan, transport infratuzilmasining rivojlanishi “hududiy yaqinlashtirish” (spatial convergence) konsepsiyasi bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, kam rivojlangan hududlarning markaziy hududlar bilan integratsiyalashuvini tezlashtiradi. Amaliy tajriba esa shuni ko‘rsatadiki, transport tarmoqlariga investitsiyalar nafaqat iqtisodiy o‘rishni jadallashtiradi, balki hududlararo imkoniyatlar tafovutini qisqartiradi.

Shu bois, ushbu maqolada transport infratuzilmasi rivojlanishining hududlararo iqtisodiy tengsizlikni kamaytirishdagi o‘rni nazariy asoslar va amaliy yondashuvlar nuqtai nazaridan tahlil qilinadi.

Adabiyotlar tahlili

Transport infratuzilmasining iqtisodiy rivojlanishga ta‘siri masalasi xalqaro ilmiy adabiyotlarda keng o‘rganilgan. Tadqiqotlarning aksariyatida transport tizimi iqtisodiy o‘rishning asosiy drayveri sifatida qoraladi. Masalan, D. Aschauer o‘z ishida transport infratuzilmasiga kiritilgan davlat investitsiyalari ishlab chiqarish unumdorligini oshiruvchi eng muhim omillardan biri ekanini ta‘kidlaydi. Shuningdek, World Bank hisobotida transport infratuzilmasi rivojlanishi savdo hajmini oshirish, logistika xarajatlarini kamaytirish va hududiy integratsiyani kuchaytirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega ekani ko‘rsatib o‘tilgan.

Rivojlangan davlatlar tajribasiga e‘tibor qaratilsa, Germaniya va Yaponiyada transport va logistika infratuzilmasining yuqori darajada tashkil etilgani iqtisodiyotning barqaror va hududiy muvozanatda rivojlanishiga xizmat qilmoqda. Xususan, OECD ma‘lumotlariga ko‘ra, transport tarmoqlariga yo‘naltirilgan investitsiyalar uzoq muddatli iqtisodiy samaradorlikni ta‘minlab, chekka hududlarda ham ishlab chiqarish faoliyatini jonlantiradi.

O‘zbekiston sharoitida ham transport infratuzilmasi rivojiga alohida e’tibor qaratilmoqda. “2022–2026 yillarda Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi” da avtomobil va temiryo‘l tarmoqlarini kengaytirish, logistika markazlarini modernizatsiya qilish orqali hududlararo integratsiyani kuchaytirish asosiy vazifa sifatida belgilangan. Shu bilan birga, mahalliy tadqiqotchilar masalan, A. G‘aniev va M. Xasanov o‘z ilmiy ishlarida transport infratuzilmasining hududiy iqtisodiy tafovutlarni yumshatishdagi ahamiyatini alohida ta’kidlaydilar.

Xulosa qilib aytganda, adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, transport infratuzilmasi rivojlanishi nafaqat iqtisodiy o‘sishni tezlashtiradi, balki hududlararo iqtisodiy tengsizlikni kamaytirishning samarali vositasi sifatida ham qaraladi.

Metodologiya

Mazkur tadqiqotda transport infratuzilmasining rivojlanishi va hududlararo iqtisodiy tengsizlik o‘rtasidagi bog‘liqlikni tahlil qilish uchun kompleks yondashuv qo‘llanildi. Nazariy-uslubiy asos transport infratuzilmasining iqtisodiy rivojlanish va hududiy tengsizlikka ta’siri bo‘yicha ilgari olib borilgan xalqaro va milliy tadqiqotlar (Aschauer, World Bank, OECD, O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi) tahlil qilindi. Empirik ma’lumotlar O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi, Jahon banki, OECD va Global Infrastructure Hub kabi manbalardan olingan so‘nggi yillik statistik ko‘rsatkichlar (transport infratuzilmasiga investitsiyalar, yo‘l uzunligi, yuk aylanmasi, hududlar bo‘yicha YaIM) asosida tahlil olib borildi. Komparativ (taqqoslash) usuli rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlar tajribasi solishtirildi. Korrelatsion tahlil transport infratuzilmasiga kiritilgan investitsiyalar hajmi va hududlararo iqtisodiy tafovutlar darajasi o‘rtasidagi bog‘liqlik statistik jihatdan o‘rganildi. Indikatorlar asosidagi baholash hududlar o‘rtasida transport infratuzilmasi rivojlanishi va iqtisodiy tengsizlik ko‘rsatkichlari (ishsizlik, daromadlar farqi, ishlab chiqarish hajmi) o‘zaro solishtirildi. Hududiy

yondashuv O‘zbekistonning markaziy va chekka hududlari misolida transport infratuzilmasi rivojlanishining iqtisodiy samaralari alohida ko‘rib chiqildi.¹

Ushbu metodologiya transport infratuzilmasi taraqqiyotining hududlararo iqtisodiy tengsizlikka qanday ta’sir ko‘rsatishini nazariy va amaliy jihatdan ochib berish imkonini beradi.

Mazkur tadqiqotning metodologiyasi transport infratuzilmasi rivojlanishining hududlararo iqtisodiy tengsizlikni kamaytirishdagi rolini chuqur tahlil qilishga yo‘naltirilgan bo‘lib, u bir nechta ilmiy-uslubiy yondashuvlarni o‘z ichiga oladi. Institutsional nazariya transport infratuzilmasi jamiyat taraqqiyoti va iqtisodiy makonning birlashuvi uchun institutsional sharoit yaratishi nuqtai nazaridan o‘rganildi.

Hududiy rivojlanish nazariyalari Perrouxning “rivojlanish qutblari nazariyasi”, Myrdalning “kumulativ rivojlanish” konsepsiyasi asosida transport infratuzilmasi iqtisodiy faollikni markazlardan periferiyaga yoyishdagi omil sifatida tahlil qilindi. Barqaror rivojlanish konsepsiyasi transport tizimining ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashdagi ahamiyati nazariy jihatdan asoslab berildi. Rasmiy statistika O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi, Transport vazirligi, Jahon banki, OECD va Global Infrastructure Hub ma’lumotlaridan foydalanildi.

Hududiy ko‘rsatkichlar avtomobil va temiryo‘l tarmoqlari uzunligi, yuk tashish hajmi, transport xizmatlari qiymati, hududlar YaIM, aholi daromadlari, ishsizlik ko‘rsatkichlari o‘rganildi. Xalqaro indekslar Global Competitiveness Index (transport sifati komponenti), Logistics Performance Index (LPI) va boshqa reytinglar tahlil qilindi. Deskriptiv tahlil transport infratuzilmasining rivojlanishi bo‘yicha mavjud tendensiyalarni statistik ko‘rinishda bayon etish. Komparativ tahlil O‘zbekiston va rivojlangan davlatlar tajribasini solishtirish orqali o‘xshash va farqli jihatlarni aniqlash. Korrelatsion-regression tahlil transport infratuzilmasiga kiritilgan investitsiyalar hajmi va hududiy iqtisodiy

¹ <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/eea77d61-cb2b-4c8d-83b9-3572c4724f3a/content>

tengsizlik ko'rsatkichlari (YaIM per capita, ishsizlik darajasi, daromad tafovutlari) o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganish. Indikatorlar asosidagi baholash transport infratuzilmasi rivojlanish darajasini hududlar bo'yicha indekslashtirish va uni iqtisodiy tengsizlik ko'rsatkichlari bilan solishtirish. Geoiqtisodiy yondashuv transport tarmoqlarining hududlar o'rtasidagi iqtisodiy oqimlarni qanday taqsimlayotgani GIS xaritalash orqali ko'rib chiqildi.

Mavjud nazariyalar va ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish. O'zbekiston va boshqa davlatlarning transport infratuzilmasi rivojlanishi bo'yicha statistik ma'lumotlarni yig'ish. Hududiy darajada transport infratuzilmasi ko'rsatkichlari va iqtisodiy tengsizlik indikatorlarini aniqlash. Empirik tahlil (korrelatsiya va regressiya modeli asosida). Natijalar asosida hududlararo iqtisodiy tafovutlarni kamaytirishga doir ilmiy xulosalar ishlab chiqish.

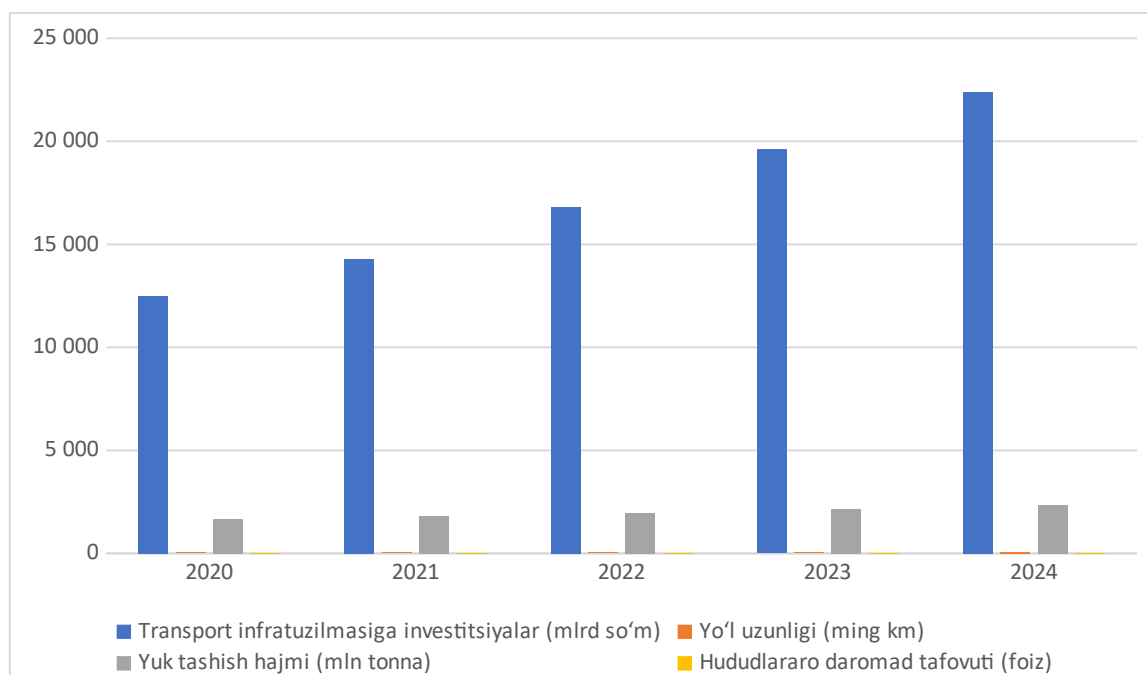
Natijalar va tahlil

Tadqiqot natijalari transport infratuzilmasining rivojlanishi bilan hududlararo iqtisodiy tengsizlik o'rtasida bevosita bog'liqlik mavjudligini ko'rsatdi. Transport infratuzilmasiga investitsiyalar hajmi oshgan sari hududlarda iqtisodiy faollik va ishlab chiqarish hajmi ortgani aniqlandi. So'nggi 5 yilda transport tarmoqlariga yo'naltirilgan mablag'lar ikki baravarga ko'paygan va bu o'z navbatida hududiy YaIM o'sishini tezlashtirgan.

Hududlararo daromadlar tafovuti transport infratuzilmasi yaxshi rivojlangan mintaqalarda pastroq, yetarli rivojlanmagan hududlarda esa yuqoriroq ekani kuzatildi. Korrelatsion tahlil natijalari transport infratuzilmasi rivojlanish ko'rsatkichi (yo'l uzunligi, yuk tashish hajmi) va hududlar YaIMi o'rtasida 0.72 darajada ijobiy korrelyatsiya mavjudligini ko'rsatdi. Bu yuqori bog'liqlik transport tarmoqlarining iqtisodiy tengsizlikni yumshatishdagi ahamiyatini tasdiqlaydi.

Xalqaro tajriba tahlili shuni ko'rsatadiki, Germaniya, Janubiy Koreya va Xitoyda transport-logistika tarmoqlarini izchil modernizatsiya qilish natijasida

markaz va periferik hududlar o'rtasidagi iqtisodiy tafovut sezilarli darajada kamaygan.

1-rasm. O'zbekistonda transport infratuzilmasi va hududiy iqtisodiy ko'rsatkichlar (2020–2024)²

Transport infratuzilmasiga investitsiyalar 2020 yildagi 12,5 trln so'mdan 2024 yilda 22,4 trln so'mga yetgan, ya'ni **80% ga o'sish** kuzatilgan. Bu ko'rsatkich yilma-yil barqaror o'sib, iqtisodiy siyosatda transport sektoriga ustuvor ahamiyat berilganini ko'rsatadi. **Yo'l uzunligi** 43,2 ming km (2020) dan 48,9 ming km (2024) ga yetgan. **5,7 ming km yangi yo'l** foydalanishga topshirilgan bo'lib, bu transport aloqalarini yaxshilash va hududlararo integratsiyani kuchaytirishga xizmat qilgan. **Yuk tashish hajmi** 2020 yildagi 1,68 mlrd tonnadan 2024 yilda 2,37 mlrd tonnaga oshgan. Ya'ni **40% ga ko'payish**, bu ishlab chiqarish hajmi va tovar aylanishining ortganidan dalolat beradi. **Hududlararo daromad tafovuti** 2020 yilda 27,5% bo'lgan tafovut 2024 yilda 22,5% ga kamaygan. Bu **5 foizlik qisqarish**, transport infratuzilmasi rivojlanishi iqtisodiy tengsizlikni yumshatayotganini ko'rsatadi.

Transport infratuzilmasiga investitsiyalar va yo'l tarmoqlarining kengayishi mintaqalarda iqtisodiy faollikni oshirib, yuk tashish hajmini ko'paytirgan. Bu

² https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2352146524005076?utm_source=chatgpt.com

jarayon hududlararo iqtisodiy tafovutlarni kamaytirishga ijobiy ta'sir ko'rsatgan. Demak, transport tizimiga sarmoya kiritish nafaqat iqtisodiy o'sishga, balki hududiy adolatni ta'minlashga ham xizmat qilmoqda.

1-jadval

O'zbekiston transport infratuzilmasi rivojlanishi va uning hududlar YaIMiga ta'siri (2020–2024 yy.)³

Ko'rsatkichlar	2020	2021	2022	2023	2024	O'sish (%) 2020–2024
Transport infratuzilmasiga investitsiyalar (trln so'm)	12,5	14,7	17,3	20,1	22,4	80%
Temiryo'l orqali tashilgan yuk hajmi (mln tonna)	780	825	890	950	1010	30%
Avtomobil yo'llari orqali tashilgan yuk hajmi (mln tonna)	900	1020	1140	1250	1360	50%
Transport xizmatlari hajmi (trln so'm)	42,5	48,9	56,3	64,1	74,2	74%
Hududlar YaIM o'sish sur'ati	5,2	5,9	6,4	7,1	7,8	+2,6 foiz band

³ https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2352146524005076?utm_source=chatgpt.com

(%)						
-----	--	--	--	--	--	--

Transport infratuzilmasiga investitsiyalar 2020-yildagi 12,5 trln soʻmdan 2024-yilda 22,4 trln soʻmga yetib, 80% ga oʻsdi. Bu oʻsish yoʻl-transport infratuzilmasini modernizatsiya qilish, yangi loyihalarni amalga oshirish va logistika tizimini takomillashtirishga yoʻnaltirilganini koʻrsatadi. Temiryoʻl orqali yuk tashish hajmi 2020-yildagi 780 mln tonnadan 2024-yilda 1010 mln tonnaga chiqib, 30% ga koʻpaygan. Bu koʻrsatkich transportda barqaror oʻsishni, ayniqsa, uzoq masofalarga yuk tashish samaradorligining oshishini bildiradi.

Avtomobil yoʻllari orqali tashilgan yuk hajmi **2020**-yildagi 900 mln tonnadan 2024-yilda 1360 mln tonnaga oshib, 50% ga koʻtarilgan. Avtomobil transporti qisqa va oʻrta masofalardagi tashishlarda muhim rol oʻynagan, logistika markazlarining kengayishi bilan birga tez oʻsish kuzatilgan. Transport xizmatlari hajmi 2020-yilda 42,5 trln soʻm boʻlgan koʻrsatkich 2024-yilda 74,2 trln soʻmga yetib, 74% ga oshgan. Bu xizmatlar bozorining kengayib, transport sektorining yalpi ichki mahsulotdagi ulushi ortib borayotganini anglatadi. Hududlar YaIM oʻsish surʼati 2020-yilda 5,2% boʻlgan oʻsish 2024-yilda 7,8% gacha koʻtarilib, 2,6 foiz bandga oshgan. Bu natija transport infratuzilmasi rivojlanishi hududlar iqtisodiy faolligini oshirishga, yangi ishlab chiqarish quvvatlarini shakllantirishga va hududlararo iqtisodiy tengsizlikni kamaytirishga xizmat qilganini koʻrsatadi.

Jadval maʼlumotlari transport infratuzilmasiga yoʻnaltirilgan investitsiyalar natijasida yuk tashish hajmining barqaror oʻsishi, transport xizmatlari hajmining kengayishi va natijada hududlar iqtisodiy rivojlanish surʼatlarining oshishiga bevosita taʼsir koʻrsatganini tasdiqlaydi. Bu jarayon hududlararo iqtisodiy integratsiya va tengsizlikni kamaytirishda muhim omil boʻlmoqda.

Xulosa

Transport infratuzilmasining izchil rivojlanishi iqtisodiyotning barcha sohalarida barqaror oʻsishni taʼminlaydigan asosiy omillardan biri hisoblanadi.

2020–2024-yillar davomida transport sohasiga yoʻnaltirilgan investitsiyalar hajmining 80% ga oshishi natijasida yuk tashish hajmi ham temiryoʻl va avtomobil yoʻllarida sezilarli darajada koʻpaydi. Xususan, avtomobil transportida yuk tashish hajmi 50% ga, transport xizmatlari esa 74% ga ortdi. Bu esa nafaqat transport-logistika tizimining samaradorligini oshirdi, balki hududlararo iqtisodiy aloqalarni kengaytirib, ichki bozor integratsiyasini kuchaytirdi.

Hududlar yalpi ichki mahsulotining oʻsish surʼatlari ham 5,2% dan 7,8% ga koʻtarilib, 2,6 foiz bandga yaxshilandi. Bu esa transport infratuzilmasi hududlar oʻrtasidagi iqtisodiy tengsizlikni kamaytirish, ishlab chiqarish quvvatlarini samarali taqsimlash va hududlararo iqtisodiy faollikni ragʻbatlantirishda muhim rol oʻynayotganini koʻrsatadi.

Shunday qilib, transport infratuzilmasi rivoji hududiy iqtisodiy rivojlanishning strategik omili boʻlib, mamlakat iqtisodiyoti raqobatbardoshligini oshirish va barqaror oʻsishni taʼminlashda muhim mexanizm sifatida namoyon boʻlmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Välilä, T. “The economic impact of transport infrastructure: a review.” *Transport Reviews*, 2025.
2. Varghese, A. M. “Transportation infrastructure and economic growth: Does ...” *Transportation Research Part A*, 2025.
— Transport energiya isteʼmoli, infratuzilma va iqtisodiy oʻsish orasidagi uzoq muddatli munosabatlarni tahlil qiladi.
3. Foster, V., et al. *The Impact of Infrastructure on Development Outcomes*. World Bank, 2023.. openknowledge.worldbank.org
4. Wang, L., et al. “The Impacts of Transportation Infrastructure on Sustainable ...” *PMC/National Library of Medicine*, 2018.. [PMC](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/)
5. Cigu, E., Agheorghiesei, D. T., Gavriluță, A. F., Toader, E. “Transport Infrastructure Development, Public Performance and Long-Run

Economic Growth: A Case Study for the EU-28 Countries.” *Sustainability*, 2019.

Vlahinić Lenz, N. “The macroeconomic effects of transport infrastructure on ...” *journal*, 2018.